

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ТА ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

УДК 336.65:37.035-057.87

Данилова О. Є.
Ліцей № 144 імені Г. Ващенко, м. Київ

СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СПОЖИВЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

В статті обґрунтовано нагальність розвитку споживчої освіти як складової громадянської освіти та виховання, окреслено пріоритетні напрями формування споживчої компетенції як фактора соціалізації школярів.

Ключові слова: свобода вибору, громадянська компетентність, споживча компетентність, соціалізація.

Сучасна епоха проявила себе в надзвичайно швидкій динаміці соціальних змін та трансформацій, ознаменувалася безпрецедентними зрушеннями не тільки в технологічних перетвореннях, а в першу чергу в людській свідомості. Наразі на тлі вагомих суспільних змін у освітніх системах світу провідну роль починає відігравати питання формування високої громадянської культури в суспільстві, глибокої та всебічної освіченості населення у правовому, політичному та суспільному полі. Саме тому пріоритетом нашої держави проголошується формування активного, свідомого громадянина, здатного жити та діяти в суспільстві, яке постійно оновлюється та розвивається. Адже сучасна демократія вимагає не лише політичної та суспільної активності, а й усвідомлення людиною власної ролі та значення в житті суспільства.

Громадянська освіта – новий напрям у розвитку української освіти, хоча в українському суспільстві і педагогічній думці існує певна спадщина, яка потребує детального вивчення і розумного застосування в сучасних умовах.

Аналіз наукових і методичних джерел з питань громадянського виховання засвідчує, що процес громадянської освіти та виховання підростаючого покоління широко та різнобічно обґрунтовано в теорії та практиці. Засади педагогічної теорії, наукові підходи до виховання суспільно активної особистості в сучасних умовах, обґрунтовані в працях І. Беха, М. Боришевського, Н. Бібик, М. Болдирева,

П. Вербицької, С. Гончаренка, І. Зязюна, М. Євтуха, С. Капіруліної, В. Кременя, В. Кузя, Н. Лавриченко, О. Овчарук, М. Сметанського, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та інших.

Низка сучасних наукових досліджень присвячена висвітленню окремих положень щодо організації громадянського виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Це, насамперед, дослідження історії становлення і розвитку громадянського виховання (Т. Завгородня, П. Ігнатенко, Л. Крицька, І. Кучинська, М. Прищак, Б. Ступарик); теоретичних засад формування громадянської культури учнів загальноосвітнього навчального закладу (Р. Арцишевський, Н. Дерев'янка, В. Іванчук, О. Пометун, М. Шимановський); методики громадянського виховання (Л. Архипенко, Ю. Завалевський, Т. Єлагіна, П. Кендзьор, А. Молчанова, К. Чорна); організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю (О. Безпалько, І. Зверева, Г. Лактіонова); інтеграції соціальних впливів у виховному процесі (Н. Чернуха, Т. Ткачова), формування громадянських якостей особистості в умовах полікультурного суспільства (Л. Паламарчук, М. Рудь, Г. Філіпчук); участі молоді в процесах прийняття рішення на рівні загальноосвітнього навчального закладу (В. Оржехівський, Л. Шелестова).

Метою статті є спроба автора проаналізувати доцільність впровадження споживчої освіти у шкільний навчально-виховний процес як сучасної складової громадянської освіти.

Державне замовлення на виховання молодого покоління сформульовано в низці законодавчих документів: Конституція України; Закони України: “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про діяльність дитячих та молодіжних організацій”; Національна доктрина розвитку освіти, Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності та інших.

Проте актуальність проблеми громадянського виховання учнівської молоді зумовлена низкою суперечностей, які назріли в сучасному українському суспільстві, зокрема між декларуванням пріоритетності громадянського виховання особистості у нормативно-правових документах і відсутністю реалізації теоретичних положень на практиці; між зростанням поінформованості учнівської молоді в умовах сучасних інформаційних технологій і рівнем розвитку її громадянської культури; між потребою розвитку демократичного суспільства й відсутністю ефективної системи громадянського виховання у загальноосвітніх навчальних закладах; між суспільними запитамі щодо підготовки громадян та недостатнім рівнем соціального партнерства навчального закладу з різними суспільними інституціями; між існуючим досвідом організації громадянського виховання і недостатнім його науково-методичним опрацюванням, систематизацією і впровадженням у практику.

Як показав аналіз зарубіжних та вітчизняних концепцій і тенденцій громадянського виховання та освіти, вони поділяють і розвивають загальноєвропейське бачення громадянськості та шляхи її формування. Нажаль, переважна більшість авторів ще не наголошують на тому, що в умовах розвитку суспільства, в якому панують ринкові відносини, варто розглядати формування у підростаючого покоління споживчої компетентності як вагомій складовій громадянської освіти та виховання учнівської молоді.

Здобуття Україною незалежності, процеси демократизації та свободи слова вперше за всю історію української школи створили реальні можливості для розвитку діючої системи громадянської освіти та виховання, безпосереднього залучення школярів до життя суспільства, тобто їх активної соціалізації, зокрема і через формування споживчих компетенцій [2, с. 151-153].

Поняття “соціалізація” (від лат. *socialis* – суспільний) дедалі активніше використовується як наукова категорія представниками широкого спектра наук – філософії, соціології, психології, політології, педагогіки.

Під соціалізацією у сучасній соціології зазвичай розуміють процес засвоєння індивідом зразків поведінки, психологічних механізмів, соціальних норм і цінностей, необхідних для успішного функціонування індивіда в даному суспільстві. Іншими словами, мова йде про придбання і нагромадження в процесі соціалізації індивідуального соціального досвіду, необхідного для нормальної життєдіяльності та взаємодії із соціальним оточенням в суспільстві. Процес соціалізації підростаючого покоління нерозривно пов’язаний з набуттям ним громадянських компетентностей.

За юридичним словником, “громадянськість – це готовність і здатність людини, громадянина до активної участі у справах суспільства і держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав і обов’язків”.

А. Молчанова розглядає проблему громадянського виховання учнівської молоді як “соціальне замовлення навчальним закладам сформувати у підростаючого покоління нову систему цінностей, котра ґрунтується на національній гідності, виховати вільну і суверенну особистість, здатну захищати і обстоювати власні позиції та погляди, керуючись національними та загальнолюдськими цінностями” [8, с. 23].

Вербицька П. визначає громадянську компетентність як “цілісне інтегроване утворення, що виражається у сукупності здатностей особистості, необхідних для її успішної самореалізації та соціальної взаємодії у демократичному суспільстві, її структурними складовими є пізнавальний, ціннісно-мотиваційний та діяльнісно-поведінковий компоненти”. Застосування системного підходу до аналізу громадянської компетентності дало змогу Вербицькій П. розглядати її як сукупність громадянських компетентностей [4, с. 13]. Такі тенденції у розумінні громадянської освіти дають всі підстави стверджувати, що споживчу освіту варто розглядати як сучасну складову громадянської освіти, яка формується в умовах розвитку ринкових відносин.

В країнах з розвинутими демократіями загальнонавчаними вже стали поняття, що стосуються громадянської компетенції підростаючого покоління як то “участь в прийнятті рішень”, “самостійне прийняття рішень”, “відповідальність”. Але сучасне суспільство, ринок праці, соціальні перетворення вимагають від системи освіти нових підходів та знань, що сприяють формуванню свідомого, готового до нових викликів громадянина, здатного жити та діяти у сучасному світі, який швидко змінюється.

За часи незалежності в нашій країні вже виросло покоління, що має право на вибір, а отже сформувалася когорта вимогливих споживачів, які мають право на якість. В таких нових умовах споживчу освіту варто розглядати як складову цілісного підходу до формування громадянина. Якісні зміни у структурі суспільного виробництва розвинутих країн світу, які відбулись у другій половині ХХ століття, дали підстави говорити про формування нової моделі суспільства, характерною рисою

якого стала домінуюча роль сфери послуг. Саме за таких умов сучасні школярі щоденно є споживачами послуг, різноманітність яких постійно зростає, і повинні вміти в них орієнтуватися та вчитися робити раціональний вибір. Тому основою споживчої освіти має стати виховання відповідальної особистості, яка в процесі прийняття рішень займає активну громадянську позицію.

Споживча освіта в середній загальноосвітній школі була започаткована завдяки курсу “Основи споживчих знань”, що був розроблений у 2008 році в рамках партнерства ПроООН та Міністерства освіти та науки України. Поява цього предмета в програмах шкіл – дуже показовий факт. Це означає, що процес переходу від планової економіки до ринкової економіки досяг переломного моменту. Моменту, з якого на роль головної дійової особи економічного процесу починає претендувати споживач.

Наразі курс викладається більше ніж в 10000 загальноосвітніх навчальних закладах України. Проміжний аналіз стану впровадження споживчої освіти показав, що саме цей курс дає можливість змінити саму парадигму освіти – відійти від традиційних уроків, замінивши їх тренінгами та майстер-класами, зустрічами з фахівцями та екскурсіями на підприємства, надати можливість школярам самим особисто прийняти участь в тестуванні товарів та послуг, створювати та захищати власні проекти і бізнес-плани, моделювати проблемні ситуації, а головне – співпрацювати з громадськими організаціями [1, с. 246-251]. Таке навчання через діяльність найкраще сприяє соціалізації підростаючого покоління, так як учні реально розуміють практичне спрямування набутих компетенцій, набагато впевненіше починають орієнтуватися на сучасному ринку праці та більш свідомо обирати майбутню професію [3, с. 29-33].

Така форма освіти сприяє розширенню їхнього світогляду, дозволяє набути практичних навичок взаємодії у соціальному середовищі. Тут вони отримують свій перший досвід прийняття самостійних рішень щодо суспільно важливих питань. За таких умов, стає можливим їх самовизначення як рівноправних членів місцевої громади [5, с. 40-47].

В США та західноєвропейських державах культура споживання – феномен, який давно сформувався. Її норми і цінності – це норми і цінності цивілізованого суспільства. Основна задача системи споживчої освіти у такому суспільстві – надати громадянину можливість одержати знання, необхідні для ефективного захисту своїх прав споживача. Для країн, де існує розвинена система прав громадян і відповідний рівень правової культури цих громадян, цього достатньо.

Наша країна живе в перехідну епоху, коли нова економічна система і громадянське суспільство тільки формується. Правова система ще не готова серйозно ставитися до порушення прав споживача, а правова культура знаходиться в зародковому стані: більшість громадян України не вірять у правосуддя взагалі й не готові захищати свої споживацькі права в суді. У такій ситуації дуже важливо починати зі шкільного віку формувати у учнів досвід розуміння та відстоювання своїх споживчих прав, які вони на власному життєвому досвіді найкраще розуміють. Адже такий життєвий досвід покликаний виховувати громадянина через усвідомлення того, що таке якість життя взагалі. А це не тільки якісні продукти харчування та високий рівень культури обслуговування в готелях, а і в цілому добробут нації, рівень соціальної безпеки, високий професіоналізм кожного.

Нажаль, після активного запровадження з 2008 року “Основ споживчих знань” в навчально-виховний процес середніх навчальних закладів, багато керівників освітніх установ почали відмовлятися від включення до варіативної складової навчального плану цього курсу, мотивуючи це тим, що незрозуміло, хто з вчителів буде його викладати: географ чи правознавець, а саме головне – як оцінювати учнів, коли урок перетворюється на тренінг, диспут чи екскурсію. Але саме “Основи споживчих знань” є тим маркером, який визначає готовність керівників середніх навчальних закладів реально переходити від авторитарно-дисциплінарної моделі навчання до особистісно зорієнтованої.

Особистісно зорієнтоване навчання передбачає нову педагогічну етику, визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємоповага та творче співробітництво. Саме це учні можуть в повній мірі відчувати під час рольових тренінгів на уроках з основ споживчих знань. Ця етика розвиває особистісне спілкування, визнання людської гідності та довіри, а також обумовлює використання особистісного діалогу як домінуючої форми навчального спілкування. Особистісно зорієнтоване навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, які на уроках з основ споживчих знань і не треба вгадувати, адже кожен учень готовий розповісти свою споживацьку історію чи історію родичів або друзів. В нагоді стане і особистий життєвий досвід вчителя, який лише підніме його авторитет в очах учнів.

Впровадження споживчих знань у навчально-виховний процес середніх навчальних закладів сприяє формуванню у підростаючого покоління таких ключових життєвих компетенцій :

1. Правової та споживчої грамотності – формування поваги до закону, а також почуття самоповаги та впевненості в своїх власних силах, здатності вільно орієнтуватися в правових документах, які регламентують права та обов'язки споживачів, формування власного світогляду , здатності нести відповідальність за прийняті рішення.

2. Інформаційна компетентність – здатність отримувати своєчасну та достовірну інформацію про придбані товари та послуги для забезпечення свідомого та раціонального вибору, вміння аналізувати інформацію від виробника через найпоширеніші маркування.

3. Раціональність – вміння оцінювати якісні та кількісні показники товарів та послуг для максимального задоволення своїх потреб, здатність визначати альтернативну вартість свого вибору, здатність до збалансованого споживання.

4. Активність – здатність зважено відстоювати свої права споживача, здійснювати раціональний вибір, своєю активною позицією споживача стимулювати виробника відповідально вести бізнес та випускати якісну продукцію в умовах ринкової економіки, сприяти поліпшенню якості обслуговування.

5. Комунікативність – здатність до побудови ефективних комунікацій в процесі захисту своїх прав споживача, здатність до формування культури споживчої поведінки. Школярі повинно усвідомлювати, що якість життя – один з ключових чинників національної конкурентоспроможності, яка формується і їхньою свідомою споживчою поведінкою [1, с. 246-251].

Висновок. Національна стратегія навчання й виховання підростаючого покоління в Україні потребує впровадження нової освітньої парадигми, мета якої

полягає у всебічній підготовці молоді до життя в багатомірному, полікультурному, швидкозмінному світі, що дедалі більше глобалізується. Україна є складовою цього процесу і не може відсторонити своїх громадян від загальносвітових тенденцій. Тому одним із найважливіших завдань сучасної педагогіки є адаптація молоді до реалій сьогодення, розуміння свого місця в сучасному суспільстві, соціалізація особистості різнорізними засобами.

Формування громадянської компетентності у школярів потребує системного підходу до розбудови громадянської освіти, зокрема, і використовуючи споживчий аспект. Лише системний підхід може стати справді важливим чинником соціалізації особистості в демократичному суспільстві. Такий підхід передбачає і нову освітню ідеологію, яка базується на демократичних цінностях. Змістом цієї ідеології є культивування верховенства права, свобод людини, зокрема, свободи вибору, повага до прав інших людей, визнання цінностей демократії, розвиток критичного мислення, мотивування школярів до активної участі у вирішенні проблем громадського життя і, зв'язку, з цим вміння висувати високі вимоги до себе, зокрема, до результатів своєї праці, чому мають їх навчити “*Основи споживчих знань*”.

Використані джерела:

1. *Залєвська-Шишак А. Д., Данилова О. Є.* Формування споживчої компетентності учнів основної школи. / А. Д. Залєвська-Шишак, О. Є. Данилова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія Економіка і право. – 2011. – Вип. 15. – С. 246-251.
2. *Данилова О. Є.* Споживча освіта як складова громадянської освіти школярів. / О. Є. Данилова // Матеріали І науково-практичної конференції “Актуальні проблеми громадянської освіти та виховання: український та зарубіжний досвід”. – Острог, 2013. – С. 151-153.
3. *Данилова О. Є.* Споживча освіта як складова формування громадянина демократичного суспільства. / О. Є. Данилова, Г. О. Щербій, Б. В. Негієвич // Економіка в школах України 2012. – № 12(97). – С. 29-33.
4. *Вербицька П. В.* Громадянське виховання учнівської молоді: сучасні аспекти розвитку: [монографія] / П. В. Вербицька. – К. : Генеза, 2009. – 384 с.
5. *Вербицька П.* Виховання громадянськості молоді через залучення до активної участі у житті місцевої спільноти / П. Вербицька // Вісник Львівського університету. Сер. Педагогічна : зб. наук. пр. – Львів, 2008. – Вип. 24. – С. 166-175.
6. *Основи споживчих знань: навч.-метод. посіб. для загальноосв. навч. закл.: 1-12 кл.* / Т. Г. Гільберг, С. Л. Капіруліна, А. В. Довгань та ін. ; за заг. ред. Н. В. Бескової. – К. : Навч. книга, 2008. – 968 с.
7. *Молчанова А.* Громадянську освіту – учням професійно-технічних училищ / А. Молчанова, Л. Сергєєва // Освіта України. – 2001. – 9 листопада. – С. 7.
8. *Сухомлинська О.* Концепція громадянської освіти в школах України / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2001. – № 1. – С. 26-31.

Данилова О. Е. Становление гражданской позиции учеников как основа формирования потребительской компетенции.

В статье обосновано целесообразность развития потребительского образования как составляющей гражданского образования и воспитания, определены приоритетные направления формирования потребительской компетенции как фактора социализации школьников.

Ключевые слова: *свобода выбора, гражданская компетентность, потребительская компетентность, социализация.*

Danylova O. E. Development of civil position of school youth as a basis formation of consumer competence.

An urgency of consumer education as a component of civic education is proved, the priority areas of formation a consumer competence as a factor of students' socialization are outlined.

Keywords: *freedom of choice, civic competence, consumer competence, socialization.*

УДК 378.6:355.016:1

*Роговенко М. М.
Національна академія внутрішніх справ*

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ КУРСАНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ПРАВОВИХ ТА ФІЛОСОФСЬКИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглядаються шляхи розвитку пізнавальної активності курсантів на заняттях з правових та філософських дисциплін.

Ключові слова: *пізнавальна активність, мотив, проблемна ситуація.*

Одним із найважливіших завдань, які сьогодні ставить перед вищою освітою України, є забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів. Це завдання стосується і системи підготовки кадрів для органів внутрішніх справ – вона має набути тих якісних характеристик, які б дозволили поставити її в один ряд із системами поліцейської підготовки провідних країн світу. Реалізація вищезазначеного завдання вимагає від науково-педагогічних кадрів у системі підготовки фахівців для органів внутрішніх справ спрямування зусиль на подальше вдосконалення як змісту, так і методів навчання, які б сприяли розвитку пізнавальної активності курсантів. Пізнавальна активність є важливим засобом стимулювання самостійності, творчого підходу до опанування змісту освіти курсантами та досягнення високих результатів у майбутній професійній діяльності.

Питанням активізації пізнавальної діяльності присвячені роботи багатьох вчених. Зокрема роль проблемних завдань показана у працях Т. В. Кудрявцева, М. І. Махмутова, О. М. Матюшкіна, М. М. Скаткіна, самостійної роботи – у працях Л. М. Алексашкіної, М. О. Данилова, П. І. Підкасистого, дослідницької роботи – у працях В. В. Всесвятського, В. І. Загвязинського, навчальних завдань – у працях В. В. Давидова, Д. Б. Ельконіна та ін.

Разом з тим проблема розвитку пізнавальної активності у процесі навчання залишається актуальною, оскільки потреба у формуванні активного, самостійного творчого мислення майбутніх фахівців постійно зростає. Враховуючи вищезазначене, **метою статті** є визначення шляхів розвитку пізнавальної активності курсантів на заняттях з правових та філософських дисциплін.

Аналіз літературних джерел свідчить, що пізнавальна активність – це інтегроване, складне утворення особистості, що містить мотиваційний, змістово-емоційний і емоційно-вольовий компонент. Найважливішим психологічним фактором, який впливає на розвиток активності особистості та її діяльність, є мотивація. Український педагогічний словник дає таке визначення цього терміна: “Мотивація –